

1

2020
JAARGANG 59

TIJDSCHRIFT VOOR

ORTHO PEDAGOGIEK

Vroege signalering van taalproblemen:
Als de taal stokt

12

Interview Ellen Gerrits

Vroegtijdige herkenning van TOS | Repressie in jeugdzorginstellingen | WISC-V
Het congres 'De toekomst van de orthopedagoog' | Kindermishandeling bespreekbaar
maken met ouders | Identiteitsproblemen van ongedocumenteerde jongeren

Als de taal stokt

Iedereen weet wat dyslexie of ADHD is, maar als er sprake is van een taalontwikkelingsstoornis, blijft het opvallend vaak stil. Vreemd, vindt Ellen Gerrits, hoogleraar Logopediewetenschap bij de Universiteit Utrecht en lector Logopedie - Participatie door Communicatie aan de Hogeschool Utrecht. Taalontwikkelingsstoornissen komen namelijk even vaak voor.

Winnifred Jelier

Ouders merken het vaak geleidelijk: hoe hun kind praat en luistert, lijkt achter te blijven bij de communicatie van andere kinderen. Hun kind is stiller, gebruikt weinig woorden of blijft dezelfde kromme zinnnetjes maken. Soms blijkt er dan sprake van een taalontwikkelingsstoornis, ook wel TOS genoemd. Het is een relatief onbekende stoornis, terwijl er toch evenveel kinderen last van hebben vergeleken met ADHD of dyslexie, in totaal zo'n 5-7%.

Hoogleraar Ellen Gerrits heeft het tot haar missie gemaakt om de stoornis duidelijker op de kaart te zetten. Professionals in zorg en onderwijs moeten zich er meer bewust van worden, moeten de stoornis eerder signaleren en betere behandelingen aanbieden, vindt ze. Ook wil ze meer onderzoek naar onder meer de oorzaken van taalontwikkelingsstoornissen. Daarover is volgens haar namelijk nog maar weinig bekend. Een taalontwikkelingsstoornis wordt nu door onderzoekers beschreven als een afwijkende taalontwikkeling

zonder dat daarvoor een duidelijke andere oorzaak is, zoals een verstandelijke beperking of hersenletsel. 'Als we de oorzaken beter kunnen aanwijzen, wordt het wellicht makkelijker om TOS te signaleren en te behandelen.'

Hoe verloopt de signalering van taalontwikkelingsstoornissen nu meestal?

'Signalering vindt plaats op basis van mijlpalen in de taalontwikkeling. In Nederland gaat dit steeds beter, omdat de signalering is opgenomen in de nieuwe JGZ-richtlijn Taalontwikkeling, maar het blijft lastig. De grootste uitdaging vormt de enorme variatie in de normale taalontwikkeling. We willen natuurlijk het liefst zo vroeg mogelijk signaleren of een kind een taalontwikkelingsstoornis heeft, zodat we snel hulp kunnen bieden. Maar hoe vroeger je signaleert, hoe groter de kans is op vergissingen. Soms lijkt het alleen maar alsof een kind niet goed leert praten, maar herstelt het zich later. Het ene kind zegt het eerste woordje al als het acht maanden is, het andere pas als het zestien maanden oud is. Dat laatste kind kan een gewone taalontwikkeling hebben, het is dan alleen maar een late prater. Door die grote variatie moet je kinderen langere tijd volgen. Een logopedist zal nooit uitgaan van één specifieke mijlpaal, zoals het eerste woordje, maar zal meerdere aspecten van

'Vroeg signaleren van TOS is cruciaal voor goede behandeling'

'Behandel kinderen met TOS liefst vóór ze de schoolleeftijd hebben bereikt'

de taalverwerving in kaart brengen en ook risicofactoren meenemen, zoals lees- en leerproblemen in de familie of een zwak taalbegrip van het kind.'

Waar kijken de logopedisten zoal naar?

'Ze vragen ouders onder meer hoeveel woorden het kind zegt en begrijpt, of het al korte zinnen maakt en goed verstaanbaar is. Vanaf een bepaalde leeftijd kunnen ook taaltesten gebruikt worden. Het kind moet dan bijvoorbeeld uitleggen wat er op een plaatje staat, zodat de logopedist zinsbouw en grammatica kan beoordelen. Kinderen met TOS maken niet altijd goede vervoegingen

of gebruiken heel korte zinnen. Ze vinden het vaak moeilijk om iets ingewikkelds uit te leggen en ook om langere zinnen te begrijpen. Hierdoor is het lastig voor hun omgeving om te begrijpen wat ze bedoelen.

Ouders merken vaak dat hun kind anders of minder reageert dan andere kinderen. De communicatie gaat vaak wat stroever. Soms gaan ouders daardoor minder met hun kind communiceren, ze weten niet altijd meer wat ze moeten zeggen. Zo ontstaat er gemakkelijk een vicieuze cirkel: het kind krijgt minder taalinput, waardoor de taalontwikkeling nog slechter verloopt.'

Wat gebeurt er als een taalontwikkelingsstoornis niet tijdig wordt gesignaleerd?

'Kinderen met TOS kunnen sociaal-emotionele en gedragsproblemen ontwikkelen als ze geen goede hulp krijgen. Als je niet goed kunt praten en er

vaak miscommunicatie is, liggen immers gevoelens als angst en woede op de loer. Jonge kinderen met TOS kunnen erg gefrustreerd raken als ze niet kunnen aangeven wat ze willen en bedoelen, of als ze merken dat ze niet begrepen worden. Uit onmacht kunnen ze een driftbui krijgen en met spullen gooien. Ook hebben ze vaak meer moeite met leren. Een leraar praat de hele dag met de klas; een leerling met TOS begrijpt de uitleg en instructie meestal minder goed en vindt het lastiger om vragen te beantwoorden. Op latere leeftijd lopen deze kinderen vaker vast als ze op school moeten lezen of schrijven. Tijdige signalering is dus niet alleen belangrijk om de stoornis goed te kunnen behandelen, maar ook om andere problemen te voorkomen, zoals leer- of gedragsproblemen.'

Wat is een goede leeftijd om met logopedische hulp te beginnen?

'Zo vroeg mogelijk, liefst voordat de kinderen naar school gaan, zodat ze weinig achterstand hebben vergeleken met andere leerlingen. Signalering kan al plaatsvinden bij kinderen van 2 tot 2,5 jaar oud, en de diagnose kan gesteld worden bij kinderen vanaf 3 jaar oud. De logopedist kan bij een vermoeden van TOS meteen met de behandeling beginnen.'

Zijn er gradaties van taalontwikkelingsstoornissen?

'Ja, ook al is het lastig om aan te geven waarom sommige varianten nu precies ernstiger zijn dan andere. In ons onderzoek gaan we vaak uit van hoeveel last het kind zelf ondervindt van de stoornis en proberen we behandelmethodes daarop af te stemmen. We noemen dat communicatieve redzaamheid. We zien dat kinderen met vergelijkbare scores in taaltesten sterk kunnen verschillen in hoe ze zelf hun TOS ervaren.'

Vaak bestaat de indruk dat kinderen met TOS gemiddeld minder intelligent zijn.

'De stoornis betreft alleen de taal en zegt niets over intelligentie. Ik vermoed dat mensen die de stoornis niet kennen, vaak denken dat iemand met TOS dom is. Daarom is goede voorlichting en meer bewustwording zo belangrijk: mensen met

Wie is Ellen Gerrits?

Hoe kunnen we ouders beter betrekken bij de behandeling van hun kind? wat is de effectiviteit van woordenschattraining?

Ellen Gerrits ziet zich geregeld gesteld voor dit soort vragen. Ze is hoogleraar Logopediewetenschap bij de Universiteit Utrecht en lector Logopedie - Participatie door Communicatie aan de Hogeschool Utrecht. In haar onderzoek richt ze zich op het verbeteren van de communicatieve redzaamheid van kinderen en volwassenen met spraak- en taalstoornissen, en op (gebaren) taal en communicatie van dove en slechthorende mensen. Ellen Gerrits is verder voorzitter van de Nederlandse Vereniging voor Stem-, Spraak- en Taalpathologie, voorzitter van de wetenschapsraad van de vereniging voor logopedie NVLF, voorzitter van de ethische commissie voor onderzoek bij de Hogeschool Utrecht en hoofd van de master Gezondheidswetenschappen voor Zorgprofessionals van het UMC Utrecht.

TOS komen misschien minder goed uit hun woorden, maar ze zijn niettemin even goed als andere mensen in staat om situaties te begrijpen. Het is puur de taal die hun in de weg zit.'

Waarom zijn taalontwikkelingsstoornissen relatief onbekend?

'Autisme komt maar onder 1% van de kinderen voor. Toch hoeft je nooit uit te leggen wat het is. Maar als je begint over taalontwikkelingsstoornissen, blijft het vaak opvallend stil. Ik kan dat niet goed verklaren. Misschien omdat we geen beroemdheden kennen met TOS, zoals bijvoorbeeld wel met dyslexie, en er geen populaire films over taalontwikkelingsstoornissen zijn, zoals die

'Kinderen met vergelijkbare scores kunnen sterk verschillen in hun ervaring'

wel over autisme bestaan. Toch is het geen nieuwe stoornis. De beschrijving van taalontwikkelingsstoornissen gaat eeuwen terug. Al in de 16^e eeuw vond er onderwijs aan zogeheten spraakgebrekigen plaats. Het is niet alsof we dit pas gisteren hebben ontdekt. Dankzij onderzoek uit 2010 van de Britse hoogleraar Dorothy Bishop weten we dat er verhoudingsgewijs meer geld is voor onderzoek naar bekende ontwikkelingsstoornissen, zoals autisme en ADHD, ongeacht de ernst van de stoornis. Dat is opmerkelijk. Juist over taalontwikkelingsstoornissen hebben we nog zoveel vragen, daarom is het belangrijk om er meer onderzoek naar te doen.'

Aan wat voor onderzoek denkt u dan bijvoorbeeld?

'Meer onderzoek naar behandelmethoden is nodig. Zo weten we dat de woordenschat,

zinsbouw en verstaanbaarheid van kinderen vooruitgaan door therapie. De effecten op zinsbouw zijn kleiner; problemen met grammatica lijken hardnekkig te zijn. Hopelijk kunnen we met nieuwe methodieken de behandelingen nog beter maken. Ook zou ik meer willen weten over de behoeften van jongeren en adolescenten met TOS. Sommige jonge kinderen met TOS blijven hun hele leven taalzwak. Waar lopen ze tegenaan? Welke hulp hebben ze nog nodig? Onderzoek kan ons daar antwoorden op geven.'

Denkt u ook aan hersenonderzoek?

'Zeker, extra hersenonderzoek zou zinvol zijn. Nu weten we nog niet goed wat er gebeurt in het brein van een kind met TOS. Beter inzicht in wat er misgaat in de taalverwerking door het brein kan richting geven aan behandeling. Kort gezegd zien

we in hersenonderzoek vertraagde reacties van het brein en verschillen in grootte en activiteit van bepaalde hersengebieden tussen kinderen met en zonder een taalontwikkelingsstoornis. Maar er is ook overlap tussen kinderen in de twee groepen: sommige kinderen met TOS wijken nauwelijks af van de controlegroep. Ook is niet zeker of de resultaten een gevolg of juist een oorzaak zijn van een taalontwikkelingsstoornis. Meer hersenonderzoek kan ons hopelijk meer houvast geven in de diagnostiek. Als we echt iets specifieks in het brein van een kind met TOS ontdekken, kunnen we bijvoorbeeld beter onderscheid maken tussen een late prater en een kind met TOS dat echt behandeling nodig heeft. Ook zouden we dan vroeger met behandeling kunnen beginnen.'

Voor ouders kan het schrikken zijn als ze te horen krijgen dat hun kind een taalontwikkelingsstoornis heeft. Wat kunnen zij doen om hun kind te helpen?

'Gelukkig wordt de hulp aan kinderen met TOS steeds beter. Steeds meer kinderen gaan naar een reguliere school en kunnen met hulp van het speciaal onderwijs en logopedie hun school afronden.

Je kunt als ouder veel doen om je kind te helpen. Daar zijn ook speciale oudercursussen voor. Belangrijk is dat ouders veel met hun kind blijven "kletsen", ook al voelt het soms een beetje onnatuurlijk, omdat het kind in het begin weinig of niet reageert. Blijf geduldig en geef het kind wat extra tijd om te reageren en zich uit te drukken. Ze kunnen af en toe herhalen wat het kind zegt, en dan ook nieuwe woorden toevoegen om de woordenschat en zinsbouw van het kind te vergroten. Ga liever niet te veel benoemen of woordelijk herhalen wat het kind zegt. Ook kan het helpen om bij jonge kinderen afbeeldingen te gebruiken in de communicatie. Op scholen voor speciaal onderwijs gebruiken leraren bijvoorbeeld vaak

'Wees geduldig met kinderen met TOS: geef ze extra tijd om te reageren'

Screening met SNEL

De taalontwikkeling van een kind verloopt niet volgens een rechte lijn, maar gaat soms sneller en dan weer langzamer vergeleken met andere kinderen. Dat kan het lastig maken om te bepalen of de taalontwikkeling afwijkt. Gelukkig zijn er goede afspraken om de taalontwikkeling te volgen. Zo vragen alle consultatiebureaus in Nederland ouders geregeld hoe hun kind communiceert en gaan ze na of er misschien afwijkingen zijn. Toch glippen er soms kinderen met TOS door deze screening en wordt pas ontdekt dat er mogelijk sprake is van een taalontwikkelingsstoornis als de kinderen al in de schoolleeftijd zijn.

Voor niet-logopedisten is er een handig screeningsinstrument: SNEL. Hiermee kun je gemakkelijk checken of de taalontwikkeling van een kind mogelijk afwijkt. 'SNEL' staat voor 'spraak- en taalnormen eerste lijn' en bestaat uit veertien vragen over belangrijke momenten in een normale taalontwikkeling. De test is gratis beschikbaar op www.kindentaal.nl en is bedoeld voor kinderen tot zes jaar.

Om te bepalen of er echt sprake is van een taalontwikkelingsstoornis, moet een logopedist verder onderzoek doen. Bij vermoedens van een taalontwikkelingsstoornis bij twee- of meertalige kinderen moeten ze doorverwijzen naar gespecialiseerde logopedisten als dat mogelijk is.

Meer informatie: www.kindentaal.nl.

plaatjes en gebaren om te verduidelijken welke activiteiten er in de weekplanning staan. Dat kunnen ouders thuis ook doen.'

We hebben het nu steeds over eentalige kinderen gehad. Hoe zit het eigenlijk met tweetalige kinderen?

'De taal van twee- of meertalige kinderen ontwikkelt zich een beetje anders. Ze doen er iets langer over om in hun tweede taal op hetzelfde niveau te komen als een eentalig kind, maar dat

'Steeds meer jongeren met TOS behalen een diploma en hebben daardoor meer kans op een goede baan'

verschil is na een paar jaar vrijwel verdwenen. Een taalontwikkelingsstoornis bij twee- of meertalige kinderen is soms lastig te herkennen als je niet alle talen van het kind spreekt. Je moet de stoornis niet verwarren met de extra tijd die twee- of meertalige kinderen altijd nodig hebben. Net als een-talige kinderen met TOS zien we dat de tweetalige kinderen relatief weinig praten, korte zinnen formuleren en grammaticale fouten maken, maar hoe de stoornis zich precies uit is afhankelijk van de structuur van de specifieke talen. Logopedisten werken samen met ouders en tolken om vast te kunnen stellen of er echt sprake is van een taalontwikkelingsstoornis.

Soms krijgen ouders het advies om thuis alleen Nederlands tegen hun kind te praten, ook al beheersen ze zelf de taal matig. Daardoor zou het kind beter Nederlands leren. Maar die aanname klopt niet. Het kan juist nadelig uitpakken voor de taalontwikkeling als een ouder in slecht Nederlands tegen het kind spreekt, nog los van de gevolgen voor de band tussen ouder en kind. Doe dat dus liever niet.'

Maar liefst de helft van de kinderen met TOS heeft dyslexie. Toeval?

'De hoge frequentie van dyslexie onder kinderen met TOS is opvallend. TOS en dyslexie zijn allebei taalstoornissen, maar de eerste uit zich in de mondelinge taal, terwijl de andere op de schriftelijke taal betrekking heeft. Kinderen met TOS kunnen hun tekstbegrip verbeteren door veel te lezen: het schriftbeeld van woorden en zinnen helpt hen bij de ontwikkeling van de mondelinge taal. Maar voor de kinderen die ook dyslexie hebben, is dat niet genoeg; zij hebben immers ook moeite met technisch lezen en het automatiseren van de

koppeling van klanken aan letters. Kinderen met zowel TOS als dyslexie hebben daarom therapie nodig waarin aandacht is voor de mondelinge én de schriftelijke taal.'

Hoe redden kinderen met TOS zich als ze ouder zijn?

'We leven in een talige samenleving. Vroeger had je misschien nog beroepen waar je weinig taal voor nodig had, maar dat is niet meer zo. Ook als je elektricien of meubelmaker bent, moet je een administratie kunnen voeren en met klanten kunnen overleggen.

Kinderen met TOS lopen het risico om buiten de samenleving te vallen als ze geen goede hulp krijgen. Gelukkig is die hulp steeds beter beschikbaar. De meeste kinderen genezen dan weliswaar niet van een taalontwikkelingsstoornis, maar er is inmiddels veel mogelijk om hun leven te vergemakkelijken. Scholen lijken er ook steeds beter rekening mee te houden. Het bewustzijn groeit, ook al kan het nog beter. Voor kinderen met een ernstige variant is er bovendien speciaal voortgezet onderwijs, waardoor ze na het speciaal basisonderwijs niet het reguliere onderwijs in hoeven. Dat scheelt.'

Games voor TOS

Kun je games gebruiken in taaltherapie?

Die vraag krijgt de laatste jaren steeds meer aandacht. Onderzoekers van de Hogeschool Utrecht brachten in het project DigiTaal in kaart welke games goed werken en in welke situaties je ze het best kunt gebruiken. Ook schreven ze voor logopedisten de handleiding *Samen gamen*, met richtlijnen voor de selectie van geschikte games, inclusief voorbeelden. Daarnaast ontwikkelen de onderzoekers in het project ZINNig samen met kinderen en logopedisten een game waarmee kinderen leren om lange en complexe zinnen te maken.

Meer informatie:

husite.nl/digitaal en husite.nl/zinnig.

Hoe zit het met het carrièreperspectief?

‘Uit onderzoek in Engeland blijkt dat in de jaren ’80 het carrièreperspectief voor mensen met TOS vrij dramatisch was. Veel jongvolwassenen behaalden geen diploma. Ze belandden in de laagst betaalde banen en konden geen vervolgopleiding volgen om daarin verandering te brengen. Ons onderwijs is net als in Engeland nog altijd zeer talig ingericht. Ook in het praktijkonderwijs of op het vmbo moet je goed kunnen communiceren en tekstboeken doornemen. Toch halen meer jongeren met TOS nu dankzij extra ondersteuning een diploma, waardoor ze meer kans hebben op een goede baan.’

En hun relaties?

‘Mensen met TOS kunnen heel warme en waardevolle vriendschappen en liefdesrelaties opbouwen, maar dat kost vaak wel meer moeite. Dat zie je al als ze nog jong zijn en met vriendjes willen spelen. Ze begrijpen niet altijd wat de spelregels zijn of wat de andere kinderen bedoelen. Grapjes gaan aan hen voorbij. Miscommunicatie – en dus ook ruzie – ligt telkens op de loer. Dat verdwijnt niet als de kinderen ouder worden, maar ze kunnen wel leren om er beter mee om te gaan.’

Winnifred Jelier

Journalist